

Par parāda saistību ietveršanu gada pārskatā kā darbību, kas pārtrauc noilgumu

INITA APŠENIECE

zvērināta advokāte, "Zvērinātu
advokātu birojs CersJurkāns" SIA

2022. gada 5. jūlija "Jurista Vārda" rubrikā "Skaidrojumi. Viedokļi" tika publicēts Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesora Dr. iur. Jāņa Kārkliņa raksts "Noilguma pārtraukums ar parāda atzīšanu". ¹ Publikācijā izskan aicinājums raisīt turpmāku diskusiju par noilguma institūtu un jautājumu par noilguma pārtraukšanu, kas rodas, parādniekam atzīstot prasību. Tā kā profesionālajā darbībā nereti ir jārisina tiesiskie jautājumi, kas saistīti ar noilguma institūta piemērošanu, tad Dr. iur. J. Kārkliņa publikācija, tāpat kā Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta (Senāts) 2021. gada 15. decembra spriedumā lietā Nr. SKC-177/2021 (C68498018) ietvertās atziņas, ir rosinājušas gan teorētiska rakstura pārdomas, gan arī praktiskas ievirzes diskusijas ar citiem juridisko un grāmatvedības pakalpojumu sniedzējiem. Tādēļ šajā rakstā autore dalās ar šīm pārdomām un vairāku mutisku diskusiju rezultātā nostiprinājušos viedokli par noilguma pārtraukšanas aspektiem.

Senāta atziņas un lietas apstākļi

Vispirms jāatgādina, ka Senāts spriedumā lietā Nr. SKC-177/2021 ir atzinis: kreditora saistību ietveršana parādnieka vestajos grāmatvedības dokumentos, tajā skaitā gada pārskatos, var tikt vērtēta kā kreditora prasības atzīšana Civillikuma (CL) 1906. panta izpratnē. Kā izriet no Senāta sprieduma, lietas pamatā ir bijis civiltiesisks strīds starp divām kapitālsabiedrībām, no kurām viena ir bijusi aizdevējs (kreditors), bet otra – aizņēmējs (debitors). Aizdevējs bija izsniedzis aizņēmējam divus aizdevumus, pēdējam no kuriem galīgais atmaksas termiņš bija iestājies 2012. gadā. Laika posmā no aizdevumu izsniegšanas brīža aizņēmēja kā debitora gada pārskatos tikusi iekļauta informācija par parāda saistībām pret kreditoru atlikušās aizdevumu pamatsummas un nesamaksāto procentu apmērā.

2017. gadā kreditors bija nosūtījis debitoram atgādinājumu par saistību izpildi. Savukārt prasību par parāda piedziņu pret debitoru 2018. gadā bija cēlis kreditora cesionārs. Gan pirmās, gan apelācijas instances tiesas kreditora cesionāra prasību bija noraidījušas, atzīstot, ka prasījuma tiesībām pret debitoru ir iestājies Komerclikuma 406. pantā ² paredzētais noilgums (trīs gadu periodā netika konstatēts noilguma pārtraukums, ko būtu radījis kreditora atgādinājums vai parāda atzīšana no debitora puses).

Izskatot lietu sakarā ar kreditora iesniegto kasācijas sūdzību, Senāts vērtēja tiesību jautājumu par CL 1906. panta tvērumu ("noilgums ir pārtraukts, ja tā tecējuma laikā parādnieks kaut kādā kārtā atzīst kreditora prasību").

Savā spriedumā Senāts atsaucās uz likuma "Par grāmatvedību" 2. pantu, ³ atbilstoši kuram grāmatvedībā uzskatāmi atspoguļojami visi uzņēmuma saimnieciskie darījumi, kā arī katrs fakts vai notikums, kas rada pārmaiņas uzņēmuma mantas stāvoklī; grāmatvedību kārtotā, lai grāmatvedības jautājumos kvalificēta trešā persona varētu gūt patiesu un skaidru priekšstatu par uzņēmuma finansiālo stāvokli; grāmatvedības sniegtajai informācijai jābūt patiesai, salīdzināmai, savlaicīgai, nozīmīgai, saprotamai un pilnīgai.

Savukārt gan no Gada pārskatu likuma (spēkā līdz 2015. gada 31. decembrim), gan Ministru kabineta 2015. gada 22. decembra noteikumiem Nr. 775 "Gada pārskatu un konsolidēto gada pārskatu likuma piemērošanas noteikumi" (spēkā no 2016. gada 1. janvāra), gan Gada pārskatu un konsolidēto gada pārskatu likuma izrietot, ka: 1) parāda summas iekļaušana gada pārskata saistību posteņos nozīmē to, ka pārskata iesniedzējs atzīst ieģrāmatoto summu par atmaksājamu, respektīvi, apliecina parāda

summas kā kreditora prasījuma atzīšanu, 2) saistības atzīšana gada pārskatā esot vērsta ne tikai pret Valsts ieņēmumu dienestu, lai izpildītu normatīvajos aktos noteikto pienākumu iesniegt gada pārskatu, bet arī pret jebkuru personu, kurai ir tiesiska interese pārliecināties par attiecīgā uzņēmuma patieso finansiālo stāvokli, tostarp par atzītajām parāda saistībām. Tādējādi jebkura trešā persona, tostarp kreditors, varot paļauties uz gada pārskatā iekļautās informācijas patiesumu un pilnīgumu.

Rezultātā Senāts atzina, ka juridiskais jēdziens "kaut kādā kārtā atzīst" ir saturiski papildāms atbilstoši katras konkrētās lietas apstākļiem. Tādējādi arī saistības atzīšana parādnieka vestajos grāmatvedības dokumentos, tajā skaitā gada pārskatos, esot uzskatāma par darbību, kas CL 1906. panta izpratnē pārtrauc noilgumu.

Jāpiekrīt Dr. iur. J. Kārklīņa paustajam viedoklim, ka Senāta spriedumā Nr. SKC-177/2021 izteiktās atziņas nevar tikt vērtētas viennozīmīgi. Šim Civillikuma 1906. panta piemērošanas jautājumam ir vairākas šķautnes, kuras liek pret to attiekties ar zināmu piesardzību.

Noilguma institūta būtība

J. Kārklīņa 2022. gada 5. jūlija publikācijā sniegts juridiski argumentēts noilguma institūta un tā pārtraukšanas ar parāda atzīšanu vēsturiskais un teleoloģiskais vērtējums, kura rezultātā izdarītajiem secinājumiem autore nešaubīgi pievienojas.

Noilgums līdzās izpildījumam (samaksai), ieskaitam, pārjaunojumam u.c. ir viens no saistību tiesību izbeigšanas veidiem. Atbilstoši CL 1893. pantam saistību tiesības izbeidzas, ja tiesīgā persona tās pienācīgi neizlieto likumā noteiktā noilguma termiņā, kas atbilstoši Komerclikuma 406. pantam komercdarījumu gadījumā ir trīs gadi.

Tiesību doktrīnā ir atzīts, ka noilguma institūts civiltiesībās ir veidots ar mērķi novērst ilgstošu nenoteiktību mantiskajās attiecībās, radīt skaidrību par tiesībām un pienākumiem.⁴ CL 1893. panta noteikumi ir ieviesti, lai liegtu izmantot subjektīvās tiesības to zuduma gadījumā, kā arī lai nostiprinātu principu – kas grib izlietot savas tiesības, tam par to pašam jā rūpējas, jo "*vigilantibus ius scriptum est*"⁵ jeb tiesības ir rakstītas modrajiem.

Tādējādi atbilstoši tiesību doktrīnas atziņām – nevienam parādniekam nav pienākuma izpildīt saistību pat tad, ja ir neapšaubāmi pierādījumi par tās rašanos, apmēru un izpildes veidu, ja kreditors nav rīkojies likumā noteiktajā termiņā. Tas ir noteikts, lai nodrošinātu skaidrību un stabilitāti civiltiesiskajā apgrozībā, nodrošinot tiesību aizsardzību tikai ierobežotā laika posmā, pie tam saprātīgi ilgā. ⁶

Rīcība, kas sagaidāma no kreditora komersanta kā profesionāla tiesisko attiecību dalībnieka

Līdzās doktrīnai arī Senāta judikatūras krājumos ir atrodamas vērtīgas, uz šo tiesisko situāciju attiecināmas atziņas. Tā, piemēram, Senāts ir atzinis, ka ikviens prasījums, kura īstenošana pēc satura atbilst Komerclikuma 1. panta otrajā daļā definētajam komercdarbības jēdzienam, proti, kas vērsts uz peļņas gūšanu, ir pakļauts Komerclikuma 406. panta tvērumam. Tas izriet no komerctiesiskā noilguma regulācijas mērķa – radīt tiesisko stabilitāti un noteiktību komerctiesiskajā apgrozībā. Komersantam kā profesionālam tiesisko attiecību dalībniekam ir zināšanas un iespējas savlaicīgi kārtot savas lietas. Lai noteiktu lietā izvirzītajiem prasījumiem piemērojamo noilguma termiņu, jānoskaidro, starp kādiem tiesību subjektiem pastāv tiesiskās attiecības, no kurām izriet minētie prasījumi, vai vismaz viens tiesisko attiecību dalībnieks ir komersants un vai šiem prasījumiem piemīt komerctiesiska daba. ⁷

Tādējādi Komerclikuma D daļā noteiktais īsākais noilguma termiņš atbilst komercdarījumu vispārējo noteikumu mērķim – sekmēt tiesisko noteiktību un ātrumu komerctiesiskajā apgrozībā, kā arī komerctiesību principiem, īpaši privāttiesiskās apgrozības paātrināšanas principam. ⁸

Līdz ar to no kreditoriem komersantiem tiek pamatoti sagaidīta aktīva rīcība, saprotot ar to ja ne prasības celšanu tiesā, tad vismaz atgādinājuma nosūtīšanu parādniekam, lai tādējādi izrādītu savu tiesisko interesi saņemt saistības izpildi, vienlaikus nepieļaujot tās izbeigšanos noilguma dēļ.

Turklāt, kā pamatoti atzinis Senāts 2020. gada 3. decembra spriedumā lietā Nr. SKC-12/2020, atgādināšana (aizrādīšana) nav iedomājama, neveicot noteiktas darbības, kas vērstas citas (konkrētas) personas virzienā. Līdz ar to, lai kreditoram būtu pamats

atsaukties uz noilguma pārtraukumu CL 1905. panta izpratnē, tam aktīvi jārīkojas, veicot tādas darbības, kas apstiprina, ka viņš noilguma perioda tecējuma laikā ir paziņojis parādniekam par savu interesi saņemt joprojām saistības izpildījumu.

Saistībā ar iepriekš minēto rodas tiesiskas dabas jautājums – ja pats kreditors daudzus gadus nav veicis nekādas aktīvas darbības savu prasījuma tiesību realizācijai un saistības izpildes saņemšanai, vai viņam ir tiesības paļauties, ka tās nenoilgs? Turklāt paļauties tikai un vienīgi tāpēc, ka cits tiesību subjekts, kuram ir publiski tiesisks pienākums sniegt gada pārskatus, noilguma tecējuma periodā savos gada pārskatos būs ietvēris, pieņemsim, identificējamus ierakstus par konkrētās saistības (parāda) esamību, kas pēc jaunākajām Senāta atziņām tiks uzskatīta par kreditora prasības atzīšanu CL1906. panta izpratnē.

Autoresprāt, kreditora, jo īpaši kreditora komersanta, ilgstoša bezdarbība un vienīgi paļaušanās uz parādnieka grāmatojumiem un ierakstiem gada pārskatos nebūtu tiesiski aizsargājama, jo noilgums ir saistību tiesību izbeigšanas veids ar skaidri noteiktiem termiņiem un tiesiskajām sekām. Tādējādi par saistības izpildes saņemšanu vai vismaz to, lai šī saistība nebeidzas noilguma dēļ, ir jā rūpējas tieši pašam kreditoram.

Parādnieks, piemēram, var neatzīt parādu vai noliegt tā esamību, tomēr kreditoram, ja tas vēlas atgūt savu parādu un saņemt saistības izpildi, ir jā rīkojas atbilstoši situācijai, izmantojot tiesību normās paredzētos līdzekļus savu likumisko interešu aizskāruma nepieļaušanai, jo "[..] civilās un privātās tiesības, ko lūko cauri civiltiesā, atšķiras no publiskām tiesībām ar to, ka viņu izlietošana pilnīgi atkarājas no personas, kam viņas pieder [..] kas grib izlietot savas tiesības, tam par to pašam jā rūpējas [..] no dispozitivitātes principa izriet, ka tiesību nesējs var no tām atteikties". ⁹

Komersantu tiesiskie pienākumi finanšu pārskatu sagatavošanā

Piemēru ar aizdevumu kā komercdarījumu, par kura izsniegšanas faktu un saistību izpildes termiņu strīds nepastāv, aplūkosim no aizņēmēja viedokļa. Aizņēmējam – komersantam trīs gadu noilguma tecējuma periodā nepastāv tiesisks pamats no aizdevuma līguma izrietošu parāda saistību neietvert grāmatvedības uzskaitē un neņemt to vērā gada pārskata sagatavošanā. Pretēja rīcība būtu neatbilstoša normatīvajam regulējumam, t.sk. Gada pārskatu un konsolidēto gada pārskatu likuma 13.

pantam, kas noteic, ka finanšu pārskatam ir jāsniedz patiess un skaidrs priekšstats par sabiedrības līdzekļiem (aktīviem), saistībām, finansiālo stāvokli un peļņu vai zaudējumiem utt.

Debitors parāda saistību pret kreditoru iekļauj savos grāmatvedības dokumentos uzreiz pēc tās rašanās un attiecīgi to norāda arī gada pārskatā. Arī tad, kad iestājas saistības izpildes termiņš, saistība tiek ņemta vērā gada pārskatu sagatavošanā līdz brīdim, kamēr tā ir tikusi izpildīta, izbeigusies cita iemesla dēļ vai arī līdz brīdim, kamēr saistībai ir iestājies trīs gadu noilgums. Ja šajā triju gadu termiņā kreditors neveic aktīvas darbības noilguma pārtraukšanai, tad pēc trīs gadu termiņa notecējuma debitors ir tiesīgs šo saistību vienpusēji "norakstīt" kā noilgušu atbilstoši Komerclikuma 406. pantam.

Ja piekrītam viedoklim, ka parāda saistības ietveršana gada pārskatā trīs gadu noilguma tecējuma periodā pārtrauc noilgumu, tad nāktos secināt, ka noilgums šādai saistībai varētu iestāties vai nu sešu gadu periodā, vai arī – nekad.

Proti, ja parādnieks līdz šim ir vadījies pēc izpratnes, ka parāda saistību ietveršana gada pārskatā nepārtrauc noilgumu, un noilgušu saistību vairs nav ietvēris gada pārskatā pēc trīs gadu noilguma termiņa beigām, tad pēc jaunās izpratnes būtu secināms, ka šis parādnieks pēdējo reizi parāda saistību ir atzinis tajā gadā, kad pēdējo reizi to ir ietvēris savā gada pārskatā. Tas nozīmē, ka noilgums būtu ticis pārtraukts un būtu aprēķināms nevis no dienas, kad kreditoram radušās tiesības prasīt saistības izpildi, bet gan no dienas, kad parādnieks pēdējo reizi saistību ir ietvēris gada pārskatā. Tādā gadījumā rastos sava veida "divpakāpju" noilgums, kura ietvaros saistība netiktu uzskatīta par noilgušu vismaz sešu gadu laikā, no kuriem pirmos trīs gadus tā tiktu norādīta gada pārskatā, bet otros trīs gadus – vairs ne.

Savukārt, ja parādniekam šobrīd ir jāpieņem, ka parāda saistības iekļaušana gada pārskatā ir darbība, kas pārtrauc noilgumu, tad šāda "ietveršana" ir uzskatāma par noilguma pārtraukšanu, kas katru reizi uzsāk jaunu noilguma tecējuma periodu. Vadoties no šīs izpratnes – noilgums regulāri tiktu pārtraukts, tādējādi tas būtu jāturpina ietvert gada pārskatos, kas novestu pie tā, ka atbilstoši šādai izpratnei no komercdarījumiem izrietoša parāda saistību noilgums nekad nevarētu iestāties.

Līdz ar to, autores ieskatā, šāda izpratne tomēr veido pretrunu ar noilguma kā saistību tiesību izbeigšanas institūta būtību, kā arī ar likumdevēja Komerclikuma 406. pantā apzināti ieviesto, tieši komercdarījumiem saīsināto noilguma termiņu.

Komercdarījumus reglamentējošā daļa tika ietverta Komerclikumā, cita starpā uzsverot komerc tiesību galveno uzdevumu, un tieši – vienkāršot un paātrināt privāttiesisko (komerc tiesisko) apgrozību, vienlaikus nodrošinot arī šīs apgrozības stabilitāti, paaugstinātu uzticības aizsardzību un komersantu atbildības pakāpi.¹⁰ Komercdarījumiem paredzētais trīs gadu noilguma termiņš ir viens no tiesiskajiem instrumentiem, kas ir vērsts uz to, lai sekmētu gan tiesisko noteiktību un stabilitāti, gan ātrumu komerc tiesiskajā apgrozībā. Līdz ar to šis ir viens no sistēmiski būtiskiem aspektiem, kas jāņem vērā noilgumu reglamentējošo tiesību normu piemērošanas procesā.

Ja vadītos no pieejas, ka parāda saistības atspoguļošana grāmatvedības dokumentos ir uzskatāma par parāda atzīšanu CL 1906. panta izpratnē, tad, attīstot šādu interpretāciju, varētu nonākt arī līdz secinājumam, ka, piemēram, arī saistību izpildes nodrošināšanai nostiprināta, nedzēsta hipotēka uz parādnieka nekustamo īpašumu ir uzskatāma par parāda saistību atzīšanu. Tādā gadījumā varētu pieņemt, ka noilgums sāk tecēt tikai no dienas, kad hipotēka ir dzēsta. Tomēr Senāts 2017. gada 4. jūlija spriedumā lietā Nr. SKC-248/2017¹¹ ir pamatoti atzinis, ka tad, kad saistību izpildes nodrošināšanai ir nostiprināta hipotēka, tas neizņem pašu saistībtiesisko prasījumu no noilguma iedarbības.

Līdzīgi kā hipotēkas esamība neietekmē ar hipotēku nodrošināta, saistībtiesiska prasījuma noilgumu, arī publiski tiesisko pienākumu izpildes ietvaros izdarīti ieraksti finanšu pārskatos, turklāt izdarīti citu tiesisku mērķu sasniegšanas nolūkā, nebūtu uzskatāmi par viena līdzēja gribas izpaudumam līdzīgu darbību, kas varētu radīt saistībtiesiskas sekas, un konkrēti – pārtraukt noilgumu.

Secinājumi

Tā kā noilguma tecējuma periodā parādniekiem, kuriem ir pienākums sniegt gada pārskatus, nav iespējas, nepārkāpjot grāmatvedības kārtošānu un finanšu pārskatu sagatavošanu reglamentējošās tiesību normas, neietvert parāda saistības gada pārskatos, tad noilguma tecēšanas periodā pareizi sagatavoti gada pārskati, autores ieskatā, nav interpretējami kā parāda atzīšana, kas rada privāttiesiskas sekas un pārtrauc noilgumu. Pretējā gadījumā nāktos secināt, ka no komercdarījumiem

izrietošām parāda saistībām noilguma termiņš būtu ne mazāks kā seši gadi, vai arī tas nevarētu iestāties nekad, kas neatbilst noilguma kā tiesību institūta jēgai, kā arī Komerclikuma 406. pantā noteiktajam noilguma termiņam un tā mērķim.

Ikvienam kreditoram ir jārēķinās ar noilguma institūtu civiltiesībās, kā arī tiesiskajām sekām, ko noilgums rada. Lai nepieļautu prasījuma tiesību zaudēšanu un saistību izbeigšanos noilguma dēļ, ikvienam kreditoram ar pienācīgu rūpību jāseko savu aktuālo prasījuma tiesību administrēšanai un parādniekiem vismaz savlaicīgi jāatgādina par pienākumu izpildīt savas saistības. Komercdarījumu gadījumā trīs gadi tam ir pietiekami ilgs laika periods.

RAKSTA ATSAUCES / 11

1. Kārklīņš J. Noilguma pārtraukums ar parāda atzīšanu. Jurista Vārds, 05.07.2022., Nr. 27 (1241), 9.–14. lpp.
2. Komerclikuma 406. pants: "No komercdarījuma izrietošie prasījumi noilgst triju gadu laikā, ja likumā nav noteikts cits noilguma termiņš."
3. No 2022. gada 1. janvāra spēkā ir Grāmatvedības likums, kura 2. panta pirmajā daļā noteikts, ka likuma mērķis ir veicināt patiesa un skaidra priekšstata nodrošināšanu par uzņēmumu finansiālo stāvokli. Savukārt jaunā likuma 6. panta otrajā un trešajā daļā ietverts līdzīgs regulējums, kā bija likuma "Par grāmatvedību" 2. pantā.
4. Autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības (1401.–2400. p.). Rīga: Mans īpašums, 2000, 357. lpp.
5. Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: autora izdevums, 1933, 233. lpp.
6. Torgāns K. Saistību tiesības. Mācību grāmata. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 253. lpp.
7. Senāta 2020. gada 3. marta spriedums lietā Nr. SKC69/2020, 7.1.–7.2. punkts.
8. Senāta 2017. gada 14. decembra spriedums lietā Nr. SKC-265/2017, 9.4. punkts.
9. Bukovskis V. Civilprocesa mācības grāmata. Rīga: Autora izdevums, 1933, 233. lpp.
10. Likumprojekta "Grozījumi Komerclikumā" anotācija (likumam "Grozījumi Komerclikumā", kas tika pieņemts Saeimā 2008. gada 18. decembrī). Pieejama:

11. Senāta 2017. gada 4. jūnija spriedums lietā Nr. SKC-248/2017 (C20229814), 8.2. punkts.

ATSAUCE UZ ŽURNĀLU

Apšeniece I. Par parāda saistību ietveršanu gada pārskatā kā darbību, kas pārtrauc noilgumu. Jurista Vārds, 02.08.2022., Nr. 31 (1245), 8.-11.lpp.